

Ocak, 2024

Temiz Giysi Kampanyası

Adil ve sürdürülebilir bir tekstil sektörü için

DEPREMİN TEKSTİL İŞÇİLERİNE ETKİSİ

Künye

Yazar

Derya Göçer

Araştırmacı

Birtek-Sen Sendikası örgütlenme uzmanları ve gönüllüleri

Dizayn ve Yerleşim

Ceren Bettemir

Çeviri (Türkçe'den İngilizce'ye çeviren)

Patra Tercüme Hizmetleri Ltd. Şti.

Genel Koordinasyon

Abdulhalim Demir

Temiz Giysi Kampanyası ile İletişim

info@temizgiysi.org

Yayınlanma Tarihi

Ocak, 2024

İçindekiler

01	Yönetici Özeti	04
02	Giriş	06
03	Yöntem, Kapsam, Örneklem	08
04	Tekstil Sektöründeki Genel Koşullar	10
05	Şubat 2023 Depreminin İşçilere Etkisi	12
	1. Barınma ve temel ihtiyaçlar	13
	2. Maddi Zorluklar	16
	3. Psikolojik Zorluklar	17
06	Deprem Sürecinde İşverenlerin Tutumu	20
	1. İşyerleri ve hasar	20
	2. İşe çağırma, işten çıkarma	21
	3. İşyerinden yardım almamak	25
07	İşçilerin Deprem Sonrası Çalışma Koşulları	26
08	Markalar ve Politika Önerileri	30

Fotoğraf: Mete Caner Arıcan

Depremden 1 hafta sonra arandık. Yer ayarlayacağız gelip kalır mısınız dendi. 20'sinde 30 kişi ile işe başladık. Kalacak yer yok dendi. Bir kişi birden fazla iş yapıyordu. Mesai yaptırılıyordu. İş alanım uzman şef olmasına rağmen sürekli değiştirildi. Tartışmamız üzerine istifa etmemi istediler. Etmedim 1 hafta sonra da çıkışım verildi.

“

Deprem zaten ağır çalışma koşulları ve yoğun hak ihlalleri olan bir sektörü işçiler açısından daha da zor kılmıştır.

Yönetici Özeti

130 işçiyle yapılan ve nitel ve nicel verinin toplandığı görüşmelerde, tedarik zincirine dair sorumluluklar yerine getirilmediğinde işçinin ödediği bedel sunulmaktadır.

Şubat 2023 depreminin yaşandığı bölge Türkiye'de tekstil üretiminin önemli bir kısmını üstlenmektedir. Bu bölgede hem hazır giyim hem de tekstil üreticileri mevcuttur. Fabrika ölçeğinde iş yerleri vardır. Deprem gibi, Türkiye'de çeşitli düzeylerdeki ihmallerden dolayı çok can yakan bir afet sonrası küresel markaların ve sorumluluklarını üstlendiklerini ilan ettikleri tedarik zincirlerinin farklı ayaklarının süreçte nasıl davrandığını ve bu davranışların işçilere etkisini anlamak üzere yola çıktık.

Bu rapor **1) deprem öncesi bölgedeki genel üretim koşullarını, 2) depremin hemen ardından işçilerin yaşadıklarını ve işverenlerin tavrını, 3) deprem sonrasındaki aylarda**

işçilerin nasıl çalışma koşulları, iş yükü, mesai saatleri, hak ihlalleri yaşadıklarını belgelemektedir.

130 işçiyle yapılan ve nitel ve nicel verinin toplandığı görüşmelerde, tedarik zincirine dair sorumluluklar yerine getirilmediğinde işçinin ödediği bedel sunulmaktadır. Raporun son kısmında araştırmada işçilerin adlarını geçirdikleri ve üretim yaptıklarını ifade ettikleri markaların ve bu markalara ve tekstil sektörüne dair politika önerileri yer almaktadır. Deprem zaten ağır çalışma koşulları ve yoğun hak ihlalleri olan bir sektörde işçiler açısından daha da zor kılmıştır. Fakat atılacak adımlar ile durumun iyileştirilmesi ve hakların verilmesi sağlanabilirdi.

Giriş

Küresel markaların da içine dahil olduğu tedarik zincirleri için üretim yapan tekstil şirketleri deprem sırasında ve sonrasındaki aylarda işçilerle ilişkilerini nasıl düzenlemişlerdir?

02

Ağustos-Eylül 2023 tarihlerinde Gaziantep, Kahramanmaraş, Malatya ve Adıyaman'da işçilerle yapılan anketler

Deprem'in bölgedeki tekstil sektörünü temelden etkilediği açıktır. "Şubat 2023 itibarıyla Açık Tedarik Merkezi, depremden etkilenen bölgede 13.000 üretim tesisi olduğunu göstermektedir. Bunlardan 9.438'i hazır giyim, tekstil, ev tekstili, ayakkabı, deri ve giyim aksesuarlarını kapsamaktadır."¹ 6 Şubat depreminin ardından deprem bölgesindeki tekstil işçilerinin güvenliği, afet zamanı işe çağrılmaları ve haklarının ihlal edilmesi de haberlere yansımıştır.² Temiz Giysi Kampanyası olarak, küresel markaları tedarik zincirlerinin işçilerin güvenliğini ve haklarını koruduğundan emin olmak için harekete geçmeye çağırdık.³ Çıkan haberler⁴ bize bu konuda geniş kapsamlı bir veri toplama çalışmasının gerekli olduğunu düşündürdü.

Bu araştırma 6 Şubat 2023 depreminin bölgedeki dört ilde tekstil sektöründe çalışan işçilere ve işçi-işveren ilişkilerine etkilerini anlamak için yapılmıştır. Ağustos-Eylül 2023 tarihlerinde Gaziantep, Kahramanmaraş, Malatya ve Adıyaman'da işçilerle yapılan anketlere ve niteliksel görüşmelere dayanmaktadır. Sahada bu görüşmeleri Temiz Giysi Kampanyası rehberliğinde Birleşik Tekstil Dokuma Deri İşçileri Sendikası (BİRTEK-SEN) üyeleri

gerçekleştirmiştir. Temel araştırma sorusu şudur: "Küresel markaların da içine dahil olduğu tedarik zincirleri için üretim yapan tekstil şirketleri deprem sırasında ve sonrasındaki aylarda işçilerle ilişkilerini nasıl düzenlemişlerdir?" Yan araştırma soruları ise depremin işçi-işveren ilişkisinde hak ihlallerine yol açacak bir ortam yaratıp yaratmadığı, işçilerin maddi ve manevi esenliklerinin nasıl etkilendiği ve işçilerin yaşadıkları ile tekstil sektöründe çok konuşulan etik tedarik zinciri konusunun nasıl bağdaştığıdır. Deprem bir afet zamanıdır. Afet zamanlarında gerek markalar gerekse tedarik zincirinde yer alan üreticiler işçilere destek olduklarını, bu zor zamanlarda gereken esnemeyi gösterdiklerini iddia etmektedirler.⁵ Bu araştırma ile, bu desteğin muhataplarına gerçekten nasıl bir destek gördüklerini ve neler yaşadıklarını sorma imkânı bulduk.

6 Şubat 2023 depreminin büyüklüğünü Kandilli rasathanesi 7.7 olarak açıkladı.⁶ Deprem Türkiye ve Suriye'yi etkiledi. Meydana geldiği coğrafyanın nüfus ve üretim olarak yoğun olan bir bölge olması ve depremin kent merkezlerinde etkili olması, hasarı arttıran faktörlerdendi. Fakat afetin büyüklüğü ile gelen yardımın ölçeği çoğu durumda denkleşmedi.

1 <https://www.voguebusiness.com/sustainability/in-the-aftermath-of-earthquakes-turkiyes-textile-industry-calls-on-brands-for-support>

2 <https://www.evrensel.net/haber/481951/depremin-vurdugu-antepte-patronlar-pazartesi-ise-cagiriyor>

3 <https://www.temizgiysi.org/giyim-markalari-turkiyedeki-iscilerin-ucretlerinin-odendiginden-ve-guvenliklerinin-saglandigindan-emin-olmalidir/>

4 <https://www.evrensel.net/haber/483761/malatyada-deprem-sirasinda-chantuque-tekstil-iscilerinin-disari-cikmasi-engellendi>

5 "H&M Group yaptığı açıklamada Türkiye Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı'na (AFAD) 100.000\$, Kızılay'a 250.000\$ ve Save the Children'a 250.000\$ katkıda bulunacağını belirtti. Diğer hızlı moda devi Inditex ise Kızılay'a 3 milyon Avro ve Kızılay ve AFAD tarafından dağıtılmak üzere 500.000 dış giyim ürünü taahhüdünde bulundu."

6 http://www.koeri.boun.edu.tr/sismo/2/wp-content/uploads/2023/02/022023_Kahramanmaraş-Gaziantep_Hatay_-BDTIM_On_degerlendirme_raporu.pdf

Bu araştırma bu kritik depremin sonrasında, hem küresel markaların hem de onların tedarik zincirlerinde çalışan işverenlerin afet dönemi tepkilerini ve bu tepkilerin işçilere olan etkisini araştırdı. Afet zamanlarında küresel tedarik zincirinde işçinin hak ihlallerine dair birçok somut bulgu ve bu bulgulara paralel somut politika önerileri ortaya çıktı. Devletin afet dönemi koordinasyon ve yardımdaki rolü depremi izleyen aylarda Türkiye kamuoyunda tartışıldı. Ancak işverenlerin işçilerle bu dönemde kurduğu ilişkinin de veriye dayalı bir şekilde konuşulmasının önemli olduğunu düşünüyoruz. Bu sadece işçi ve işverenin konusu değildir. Bu aynı zaman

işçi-işveren ilişkisini yasalarla düzenleyen devletin, ve bu fabrikalardan üretilen tekstil ürünlerini tüketen tüketicilerin konusudur. Elbette, aynı zamanda, tedarik zincirlerini kuran, yöneten, ve etik ilkelerle denetlediğini iddia eden markaların konusudur. Nitekim bu markaların tedarik zincirleriyle ilişkisine dair OECD'nin 2017 yılında kabul ettiği Giysi ve Ayakkabı Sektöründe Sorumlu Tedarik Zincirleri İçin Davranış Kuralları belgesinde⁷ de bu ilişkilerde markaların rolleri açıkça belirtilmiştir. Afet dönemi rutin işleyişi bozmuş ve bu kırılma anında markaların bu kurallara ne kadar uyduğunun da ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır.

Yan araştırma soruları ise depremin işçi-işveren ilişkisinde hak ihlallerine yol açacak bir ortam yaratıp yaratmadığı, işçilerin maddi ve manevi esenliklerinin nasıl etkilendiği ve işçilerin yaşadıkları ile tekstil sektöründe çok konuşulan etik tedarik zinciri konusunun nasıl bağdaştığıdır.

Yöntem, Kapsam, Örneklem

Çok zor bir süreçten geçtikleri göz önünde bulundurularak niteliksel sorular dar bir çerçevede formüle edilmiş, yas süreçlerine saygılı olmak için özen gösterilmiştir.

Deprem bölgesi Türkiye'nin tekstil üretimi olarak yoğun adlandırılabilir bir bölgesidir. Daha önce Temiz Giysi Kampanyası Türkiye'nin raporladığı İstanbul tekstil atölyelerinin aksine büyük çapta üreticiler ve fabrikalar var. İşçilerin sigortalanması yaygın bir pratik. Ancak geçici koruma altında Türkiye'de bulunun Suriyeli işçileri kayıtdışı olarak çalıştırmak görüşmelerde az da olsa dillendirilen bir pratik oldu. Buradaki üretim yerleri küresel tedarik zincirleriyle iç içe, adı zikredilen markalar Inditex gibi dünyaca ünlü marka grupları oldu. Dolayısıyla bu bölgede küresel markaların afet dönemlerindeki tepkilerini ve onlara üreten fabrikaların afet anına ve sonrasındaki sürece nasıl adapte olduklarını görmek için anlamlı veri almak mümkün oldu. Depremden

etkilenmiş dört ili araştırma için seçerken, küresel tedarik zincirleri içinde fabrikaların bu illerde olmasını önemsedik. Araştırmada kartopu metodu kullanarak işçilere ulaştık. Bu illerde hazır giyimin yanı sıra, ev tekstili ürünleri de öne çıkmaktadır. Bölgede pamuk üretiminin de olması, hammaddeye ulaşımı kolaylaştırmaktadır. Bu iller ve genel olarak bu bölge tekstil üretimi için anlamlı bir kesit oluşturmaktadır. Sektör haberleri takip edildiğinde bu kolaylıkla görülür. Deprem'in birkaç ay sonrasında bile üretimin ancak yüzde 70'e geri dönebilmesi ve bunun tüm Türkiye'nin tekstil sektörünü etkilemesi, tekstil alanındaki küresel tedarik zincirlerinin deprem sırasındaki davranışlarını anlamak için bu bölgenin anlamlı bir bölge olduğunu ortaya koymaktadır.⁸

Araştırmamız, esasen deprem sonrası süreçleri tekstil işçilerinin deneyimleri üzerinden incelemiştir. Bunu hem nicel hem de nitel veriyle yapmıştır. Dört ilde tekstil işçileriyle yapılan görüşmelerde hem nicel hem de nitel sorular içeren bir form kullanılmıştır. Burada hem işçilerin deneyimlerini kapalı uçlu sorularla net bir şekilde haritalandırmak hem de hikayelerini derlemek ve ortaklaşan deneyimlerini derinlemesine aktarabilmek amaçlanmıştır. Çok zor bir süreçten geçtikleri göz önünde bulundurularak niteliksel sorular dar bir çerçevede formüle edilmiş, yas süreçlerine saygılı olmak için özen gösterilmiştir.

Nicel sorular deprem sonrası fabrika açılışı, alınan izin günü sayısı, maaş, iş yükü artışı gibi sayılabilir alanlara yönelmiştir. Nitel sorular ise deprem sürecinde yaşananlar, fabrikanın çalışma ortamı ve deprem sonrası nasıl değiştiği, fazla mesai koşulları gibi alanlara yönelmiştir.

03

Her ilden eşit sayıda mülakatla bölge içinde bir denge gözetilmiştir (Tablo 1). Cinsiyet dengesi ise çalışan işçilerdeki cinsiyet dağılımını yansıtmış ve erkeklerin çoğunlukta olduğu bir görüşmeciler grubu oluşmuştur. Az sayıda TC vatandaşı olmayan Suriyeli işçiyle görüşme şansı bulunmuştur. İşçilerin sadece altısı sigortasız çalışmaktaydı, bu altı kişinin dördü Suriyelidir.

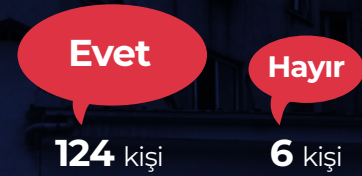
Şehir Dağılımı

TABLO 1. Görüşülen işçilerin çalıştığı işyerlerinin şehir dağılımı

Kayıtlı İşçi

TABLO 2. Çalıştıkları işyerlerinde sigortalı olarak kayıt olan işçiler

Cinsiyet Dağılımı

TABLO 3. Görüşülen işçilerin cinsiyet dağılımı

Tekstil Sektöründeki Genel Koşullar

Türkiye tekstil ihracatında ilk 5-6 ülke arasında yer almakta.

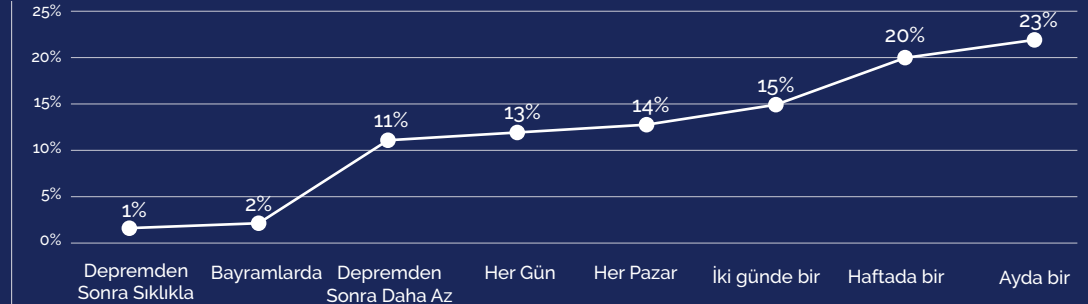
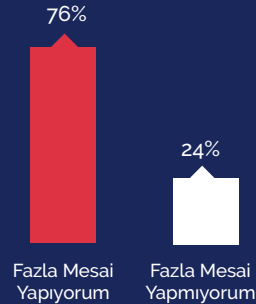
Türkiye, tekstil ihracatının ekonomisinde önemli bir yer aldığı bir ülke. Türkiye'deki tekstil üretimi dünya tedarik zincirleri içinde de anlamlı bir yere sahip. Son yıllarda hazır giyim ve tekstil ihracatında ilk 5-6 ülke arasında yer almakta.⁹ Ülkede büyük markalara üretim yapıyor, ayrıca tekstil tüketimi de yaygın. "2010 yılında 9,4 milyar dolar, 2014 yılında ise 13,1 milyar dolar ve 2020 yılında 12,3 milyar dolar, 2021 yılında ise 16,2 seviyesinde" ¹⁰ tekstil ihracatı rakamlarına baktığımızda yıllar içinde arttığını ancak pandeminin önce negatif, sonra da Asya'dan kısmi uzaklaşmanın etkisiyle pozitif etkisinin de net olduğunu görüyoruz. Bu ihracatın adresi ise genellikle bu çalışmada bahsedeceğimiz küresel

markaların çıkış ülkelerini oluşturan AB ülkeleri ile ABD'dir. "Toplam ihracatımızın %41,1'i AB üyesi ülkelere" giderken "2021 yılında en fazla ihracat gerçekleştirdiğimiz ülkeler" arasında ABD (%12,9 pay ile) ilk sırada yer almaktadır.¹¹ Genel pazar payları Türkiye'nin ihracat rakamlarıyla da uyumludur. "Dünya hazır giyim ithalatı içinde AB 179,5 milyar dolar ithalat ve % 34 pazar payı ile liderliğini sürdürmekte, ABD ise 96 milyar dolar ithalat ve %18 pazar payı ile arkadan gelmektedir." ¹² Dolayısıyla bu raporda bahsedeceğimiz deprem bölgelerindeki hazır giyim ve tekstil üreticisinin çalışma koşulları Türkiye'den sonra en çok AB ülkeleri ile ABD'deki marka ve tüketicileri ilgilendirmektedir.

4

Fazla Mesai

TABLO 4. Görüşülen işçilerin fazla mesai dağılımı

9 <https://www.textilegence.com/en/turkish-textile-exports-stand-still-in-2022/>

10 Ticaret Bakanlığı, Tekstil ve Hammaddeleri Sektör Raporu

11 https://ticaret.gov.tr/data/5b87000813b8761450e18d7b/Tekstil_Yan_Sanayi.pdf

12 <https://www.ihkib.org.tr/bilgi-bankasi/dunyadan-haberler/dunya-hazirgiyim-ve-tekstil-ticaretinde-yeni-trendler/i-4398>

04

Tekstil sektörünün genel koşulları pazarın büyüklüğüne rağmen hala emeğin haklarını gözetemeyen bir yerde değil. Çalışma saatlerinde gerçek bir standardizasyon yok. Üç vardiya sistemi görece yaygındır. Araştırmaya katılan 130 işçiden 38'i üç vardiya halinde çalıştıklarını ifade etmişlerdir. İşçiler sıklıkla uzun çalışma saatleri ile karşılaşır, bazen mesai sınırları aşılır ve fazla mesai ücreti ödenmeyebilir. Fazla mesainin çok yaygın olduğu düşünüldüğünde (Tablo 4) ücretinin ödenmemesinin çok fark yaratan bir konu olduğu görülebilir. Ücretler genellikle düşüktür, çoğunlukla asgari ücret seviyesindedir. Araştırmada da görüldüğü üzere fabrikadaki kıdem ve pozisyon çoğu zaman ücretlendirmeye yansıtılmıyor. Bazı durumlarda işçiler tam maaşlarını alamıyorlar veya maaşları geç ödenebiliyor. Alacaklı olmak işçileri çalıştıkları yerlere bir nevi tutsak kılyor.

Sağlık ve güvenliğe dair ciddi açıklar ve iş kazaları söz konusu. İşçilerin zararlı kimyasallara maruz kalması, yeterli havalandırma olmayan ortamlarda çalışması, kullandıkları makinelerle ilgili güvenlik ve yeterli koruyucu ekipman sağlanmaması gibi konular tekstil üretiminde öne çıkan konulardan.

Kayıtdışı işçilik ve özellikle çocuk işçiliği daha çok atölyelerde yaygın olsa da, Suriyeli mülteciler, fabrikalarda kayıtsız çalıştırılmaktadır. Yasal çalışma izinlerinden yoksun olabilecek Suriyeli mülteciler, sıklıkla tekstil sektöründe sömürülür. Türkiyeli işçilere göre daha kötü çalışma koşulları ve daha düşük ücretlerle karşılaşabilirler. Bu zorlu koşullara rağmen işçilerin bağımsız sendika oluşturma veya mevcut sendikalara katılma hakkı olmayabilir. Bu da çalışma koşulları ve haklarını savunma yeteneklerini sınırlamaktadır. Araştırmamızda da görüldüğü üzere sendikal mücadele olsa bile, toplu sözleşme yok denecek kadar azdır.

Türkiye'de Temiz Giysi Kampanyası'nın araştırmalarında ortaya çıkan başka bir genel özellik de 'mobbing'in yaygınlığıdır. Mobbing Türkiye'de tekstilde gözlemlendiği şekliyle iş yerinde çalışanların işverenler tarafından sistematik ve rutin bir biçimde sözlü olarak taciz edilmesidir. Bunun en yaygın ifadesi bu araştırmada da bazı yanıtlarda geçtiği biçimiyle 'azarlanmaktır'. Tekstil üretiminin, özellikle hazır giyim hızla piyasa sirkülasyonu ve küresel tedarik zincirlerinin sıklıkla değişen vitrinlere çalışması, işçiyi 'acele ettirmeye', yeteri kadar hızlı değilse 'azarlanmasına', yasal izinlerini kullanamamasına, zorla fazla mesai yaptırılmasına yol açmaktadır. Bu hak ihlallerinin ve üslubun toplamının 'mobbing' tanımına uyduğu açıktır.

İşçilerin özlük hakları ve esenlikleri açısından oldukça sorunlu bu sektörel yapının, deprem sırasında nasıl adapte olduğunu aşağıda üç bölümde inceleyeceğiz. Deprem doğrudan etkisi, işverenlerin tepkileri ve depremden haftalar sonra oluşan çalışma koşullarını küresel markaların rolünü de gözleterek ele alacağız.

Fotoğraf:
Necmettin Karaca/AA

Şubat 2023 Depremi'nin İşçilere Etkisi

Bu bölümde depremin verdiği fiziksel ve ruhsal zararı ve bu zararlarla boğuşurken işçilerin devlet ve işverenlerinden gördükleri tavırları ele alacağız. Aynı zamanda sonraki bölümlerde işe nasıl döndüklerini ve nasıl koşullarda çalıştıklarını betimleyeceğimiz işçilerin nasıl bir afet anından çıkarak işe döndüklerini de sunmuş olacağız.

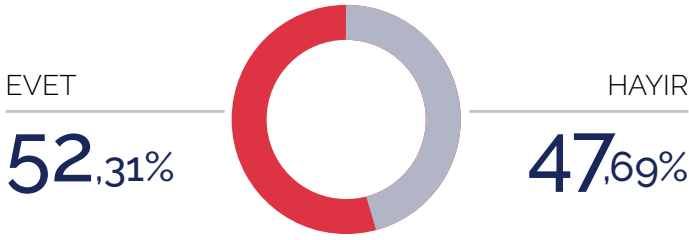
Depremden bir hafta sonra işe başlayan bir işçinin o haftayı nasıl geçirdiği, işe başlamasını değerlendirirken önemli bir bağlam sunmaktadır. Sivil toplum alanında araştırma yapmanın avantajlarından biri savunuculuğunu yaptığımız grupların ve geliştirmeye çalıştığımız sektör koşullarının daha geniş, insani, maddi, hukuki, sosyal ve psikolojik bağlamlarını verebilmektedir. Bu bölümde amacımız depremin bilançosunu çıkartmak değil, işe dönen, işten atılan ya da atılmakla tehdit edilen, döndüklerinde artan çalışma saatleriyle karşılaşan işçilerin işe gitmeden önceki günlerini aktarabilmektedir.

1. Barınma ve Temel İhtiyaçlar

Deprem işçilerin ailelerinde ve yakınlarda ölümlere neden olmuş ve büyük bir psikolojik hasar bırakmıştır. Ancak işçilerin de ifadelerinde görüldüğü üzere, deprem sonrası ilk saatlerde ve günlerde en önemli ihtiyaç barınma ve gıdadır. Araştırmaya katılan işçilerin yarısından fazlasının evi hasar görmüştür.

Eviniz hasar gördü mü?

TABLO 5. Eviniz hasar gördü mü?

Barınma çok gerçek bir zorluktur. Hem insanın temel ihtiyaçları açısından, hem de işe devamı açısından çok somut bir sorundur. Sağlık ve güvenlik sorunlarını da beraberinde getirir. Evlerin aldığı hasar ya da evin hasarlı olabileceği korkusu, denetime ulaşamama sorunu ile birleşmiştir. Bunun yansımaları niteliksel veri analizinde 130 işçinin 104'ünün deprem sonrasında barınma ve barınmayla ilgili zorlukları aktarmasından anlayabiliyoruz.

Evlerinde kalamayan işçiler öncelikle çadır ayarlamaya çalışmışlardır. Çadır ve gıda ilk öncelikleri olmuştur. Bu süreçte böyle bir afetin ardından beklenecek yardımın gelmediği açıktır.

“Sıkıntılı günlerimiz oldu. Aç susuz kaldık. Evsiz kaldık. Fabrika da destek çıkmadı bize. Devlet hiç sahip çıkmadı.”

“Eve giremedik. Bir hafta soğukta, karda bekledik. Çok zorlandık. Arabada yattık, kalktık.”

“Bırakın yardım etmeyi olan yardımı bile kestiler.”

“Cemevi ve sivil toplum kuruluşları olmasaydı açlıktan ve soğuktan ölürdük.”

Son alıntı Suriyeli bir işçidendir. Yardım konusunda Suriyeli işçiler TC vatandaşı işçilerden farklı hikayelere sahiptir. “Deprem sürecinde yerlilerden ‘Bunlar Suriyeli, yardım vermeyin’ lafını çok duydum.” Zaten her türlü krizin yaşandığı bir dönemde, gelen az yardımın da bu ayrımcı çerçevede dağıtılması, hem maddi olarak sıkıntı yaratmış hem de onur zedelemiştir.

Evlerinde kalamayacak durumda olan işçiler, depremden sonra çalışmak için işe de çağrılınca, sadece barınma değil, işe gidebilecek şekilde bir barınma ayarlamak zorunda kaldılar.

“Evlerimizi terk etmek zorunda kaldık. Başka şehre gittik. Deprem sonrası çalışmaya zorlandık. İşten çıkarılma üzerine ailemizi güvenli bir yere yerleştirip Malatya'ya döndüm. Şirkette kaldım 1 ay. Sosyal aktivitem yoktu, duş alabileceğim rahat uyuyabileceğim bir yer yoktu.”

Barınma sorununda 'köy' ayrı bir kategori olarak ortaya çıkmaktadır. Hasarsız olmasa da, şehre kıyasla çok daha güvenli görülen köylerde akrabaları olan işçiler deprem sonrası süreçte köye sığınmışlardır. Ancak, köy çalışmak için bir sorun teşkil etmiştir. Çünkü fabrikalara ulaşım, özellikle de aracı olmayan işçiler için ayrı bir zorluktur.

Anketi yapanların izlenimlerini de veri olarak sistematik bir şekilde kaydettik. Bu izlenim verisinin analizinin bulgularından biri, deprem sonrası barınma konusunun işçilerin günlük çalışma koşullarını doğrudan etkilemeye devam ettiğidir:

"İşçi köyde yaşıyor. Köyden geliş gidiş problemi yaşayacağı için her hafta başka bir akrabasında kalmak zorunda. Dolayısıyla bu süreç işçiyi hem fiziksel hem de psikolojik olarak oldukça yoruyor."

Köy bazı durumlarda işçilerin barınma ihtiyacını karşıladığı için bir sığınak gibi görünse de, şehirde tekrar ev bulmanın zorluğu ve deprem sonrası maaşların karşılayamayacağı bir kira artışıyla karşılaşan işçilerin çoğunluğu için köyde bir ev olanağı barınma meselesini çözmemektedir. Evlerini terk etmek zorunda kalıp yine de şehirde kalan çoğunluk ise uzun bir süre çadırda, sonra şanslı iseler konteynerda kalmaya başlamışlardır.

İşverenler aşağıda göreceğimiz üzere işçileri hızla fabrikalara geri çağırdığında, işçilerin çoğunlukla çadırda ya da uzaktaki köylerde kalıyor oldukları hem nitel hem de nicel veriyile gösterilmektedir.

"Deprem olunca kiralık ev bulamadım."

Bu alıntıdan anlaşıldığı üzere barınma sorunu hem kendi başına bir sorun hem de işe gitmelerinin önünde gerçek bir sıkıntıdır. Kiralık ev fiyatları konut arzının azalmasıyla ciddi bir şekilde artmıştır. Bu hem emlak uzmanları tarafından ortaya konmuş¹³ hem de dönemin İçişleri Bakanı tarafından bile "Fahiş kira artışları son zamanlarda deprem bölgesinin deprem kadar acıtıcı bir gerçeğidir" ifadesiyle depremin olduğu Şubat ayı içerisinde kabul edilmiştir.¹⁴ Barınma konusunda işçilerin güncel tablosu aşağıda görülebilir. Depremde evlerinin hasar gördüğünü belirten işçilerin (toplamın yarısından fazla, 68 kişi) çok az bir kısmı (yüzde 22.1) yeni ve hasarsız bir ev kiralayabilmiştir. Çalıştığı iş yerinden barınma yardımı alan kimse olmamıştır. Çadırda kalanların çadırları da kolektif çadırlardır: "30 kişi ile aynı çadırda kalmak beni ve ailemi çok kötü etkiledi, bir mahremimiz kalmamıştı." İlk etapta bu çadırı da bulamayan, fabrikanın işe bir iki hafta içinde geri çağırdığı işçiler arasında barınmasını hiçbir şekilde çözemeyenler de vardır:

"Ailemle açık alanda uyuduk."

"Günlerce sokakta kaldık, çadır ve temel ihtiyaçlara ulaşmakta çok zorlandık."

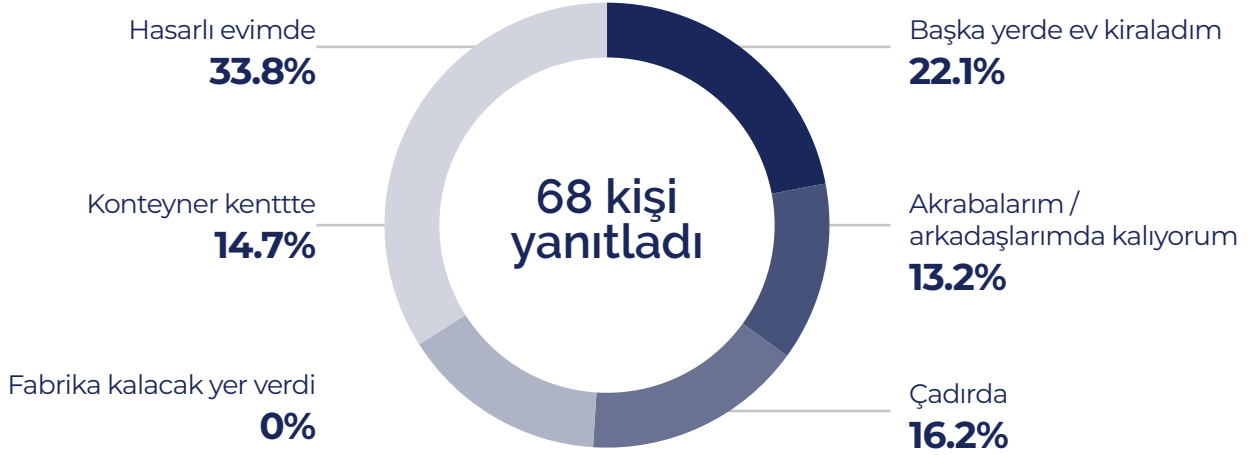
Araştırmada rastlanılan bir alternatif barınma alanı da araba olmuştur. "Arabada kaldık. Günlerce elektrik yoktu, su yoktu, hava çok soğuktu." Barınma sorununu işçiler ayrıca aşağıda göreceğimiz üzere çalıştıkları iş yerinin bulunduğu ili terk etmek ve bu yüzden işten ayrılmak zorunda kalarak tazminat ve diğer hakların ihlali sorunu olarak da yaşamışlardır.

13 <https://emsal.com/deprem-bolgelerinde-kiralar-ikiye-katlandi/#:-:text=Mart%20ay%C4%B1%20overileriyle%20haz%C4%B1rlanan%20%C3%A7al%C4%B1%C5%9Fmaya.fiyat%C4%B1%2097%20TL,ye%20y%C3%BCKseldi.>

14 <https://www.icisleri.gov.tr/bakanimiz-sn-soylu-deprem-bolgesinde-fahis-kira-artislari-konusunda-devlet-olarak-geregini-yerine-getiriyoruz>

Barınma

TABLO 5. Zarar gördüyse nerede yaşıyorsunuz?

İşyerinden barınma desteği alan tek bir işçi tespit edilmiştir. "İki gün evin önüne çadır kurduk. Sonrasında fabrikada kaldık. Ailelere kalacak yer verdiler. Şu an fabrikanın yaptığı konteynerlerde de kalanlar var. İsteyen kalıyor." Bu örnek aslında işveren-işçi ilişkisinin afet sonrası nasıl da farklı şekillerde ilerleyebileceğini gösteriyor. Küresel markaların finansal desteğiyle de birlikte tekstil fabrikaları afet sonrası dayanışma alanlarına dönüşebilirdi. Ancak bu ne küresel aktörler ne de yerel tedarikçileri tarafından tercih edilmemiş.

2. Maddi Zorluklar

Barınma ve gıda özellikle ilk günlerde çok öne çıksa da, işe gidemeyen işçilerin hızla gündemlerine giren bir konu da afet döneminde yaşadıkları maddi zorluklar olmuştur. Bu maddi zorluklar köyden gelen işçilerin ulaşım parasından, bebekli işçilerin bez parasına kadar çok geniş bir yelpazede yer almaktadır. Bu zorlukların iş hayatını kestiği noktalardan biri de deprem sonrası dönemde hızla işe çağrılan işçilerin, işlerini kaybetme olasılığına karşı kaynakları olmadığından, işverenin çağrısı üstüne barınma ve psikolojik ihtiyaçlarını daha karşılayamadan işe gitmek durumunda kalmalarıdır.

ODTÜ'den yayınlanan, Doç. Dr. Derya Göçer ve Doç. Dr. Onur Bahçecik'in yürüttüğü "Deprem Bölgesindeki Marka - Tedarikçi İlişkilerinin Üreticilere Etkisi" araştırmasından¹⁵ öğrendiğimiz üzere küresel markalar işverenlerin iş yükünü deprem sonrası dönemde anlamlı olacak bir biçimde ertelememiş ya da azaltmamıştır. Bu durum Türkiye'deki tekstil sektörünün genel koşullarıyla birleşince, işverenin deprem sonrası kamu vicdanının ya da işçi haklarının gerektirdiği süreden çok önce ve neredeyse zorla işçiyi fabrikaya geri çağırmasına sebep olmuştur. Yaşanan maddi zorluklar da işçinin bu çağrıya direnmesini çok zorlaştırmıştır. İşe çağırma süreçlerinin detaylarına aşağıda tekrar değilinecektir. Ancak burada not edilmesi gereken, afet sonrası süreç yönetiminin üretim yerleriyle nasıl kesiştiğidir. İşçilerin birçoğu maddi zorlukların onları köşeye sıkıştıran cinsten olduğunu ifade etmektedir. Örneğin deprem nedeniyle korkmuş bir işçi:

"Çocukları şehirden çıkarmam gerekiyordu ama ben ekmek parası diye mecburen döndüm."

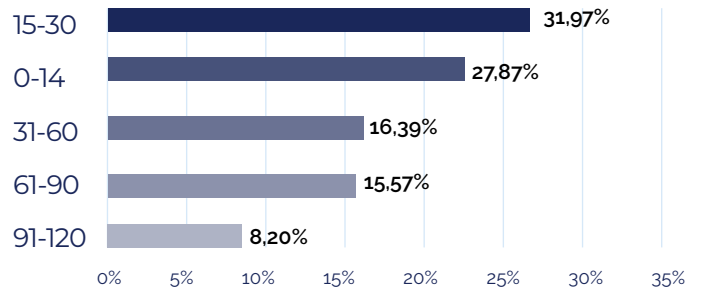
Çocukların canı için korkup onları şehirden çıkartıp kendisinin işe geri dönmesi, hem çağrılması hem de bu

afet zamanında bile kullanabileceği bir birikimi, ya da anlamlı bir yardımı olmamasından kaynaklanmaktadır.

Barınma zorluklarıyla birleşince işlerine erişimleri sıkıntıya düşen işçiler, aynı zamanda aşağıda detaylıca anlatılacak psikolojik zorluklar da yaşamışlardır. Bu durumda izin almak istemeleri çok anlaşılırdır. Böyle bir afet sonrasında aldıkları izinlerin ne kadar az olduğu aşağıdaki tabloda görülebilir.

İzin Günleri

TABLO 6: Görüşülen işçilerin afet sonrası izin günü dağılımı

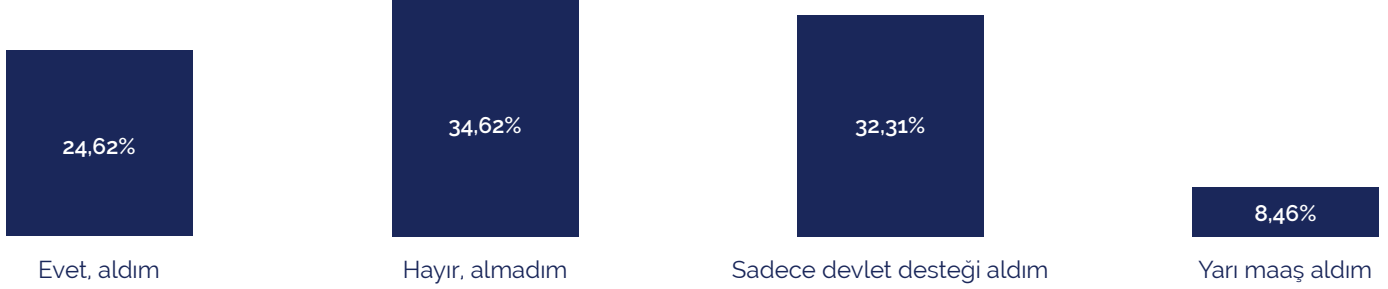

İşçilerin yüzde 50'sinden fazlası iki ya da dört hafta izin almıştır. İşçilerin sadece dörtte biri iki ayı geçen izin alabilmiştir. Bu izinler sırasında ise aldıkları maaşlar maddi zorluklarının önemli bir kısmını açıklamaktadır. İzinde tam maaş aldıklarını ifade eden işçiler yüzde 24,6'lık bir kesimi oluşturmaktadır. Çoğunluğu hiç maaş almamıştır. Bir kısmı yarım maaş almıştır. Zaten ilk bölümde anlatıldığı üzere asgari ücret üzerinden şekillenen bir sektörde, üstüne gelen afet sonrası konut kriziyle birlikte işçilerin hiçbir birikimi kalmamış ancak ihtiyaçları artmış, depremin yarattığı, bölgeye özgü enflasyonla da fiyatlar ve kiralarda artmıştır. İşte böyle bir dönemde, yasal olan yıllık izinleri bile işçilerin maddi zorluklarına eklenmiştir. En kısa ifadesiyle:

"Birikimim gitti, çok zorlanıyorum."

İzinde maaş aldınız mı?

TABLO 6: Afet sonrası izin sırasında maaş dağılımı

3. Psikolojik Zorluklar

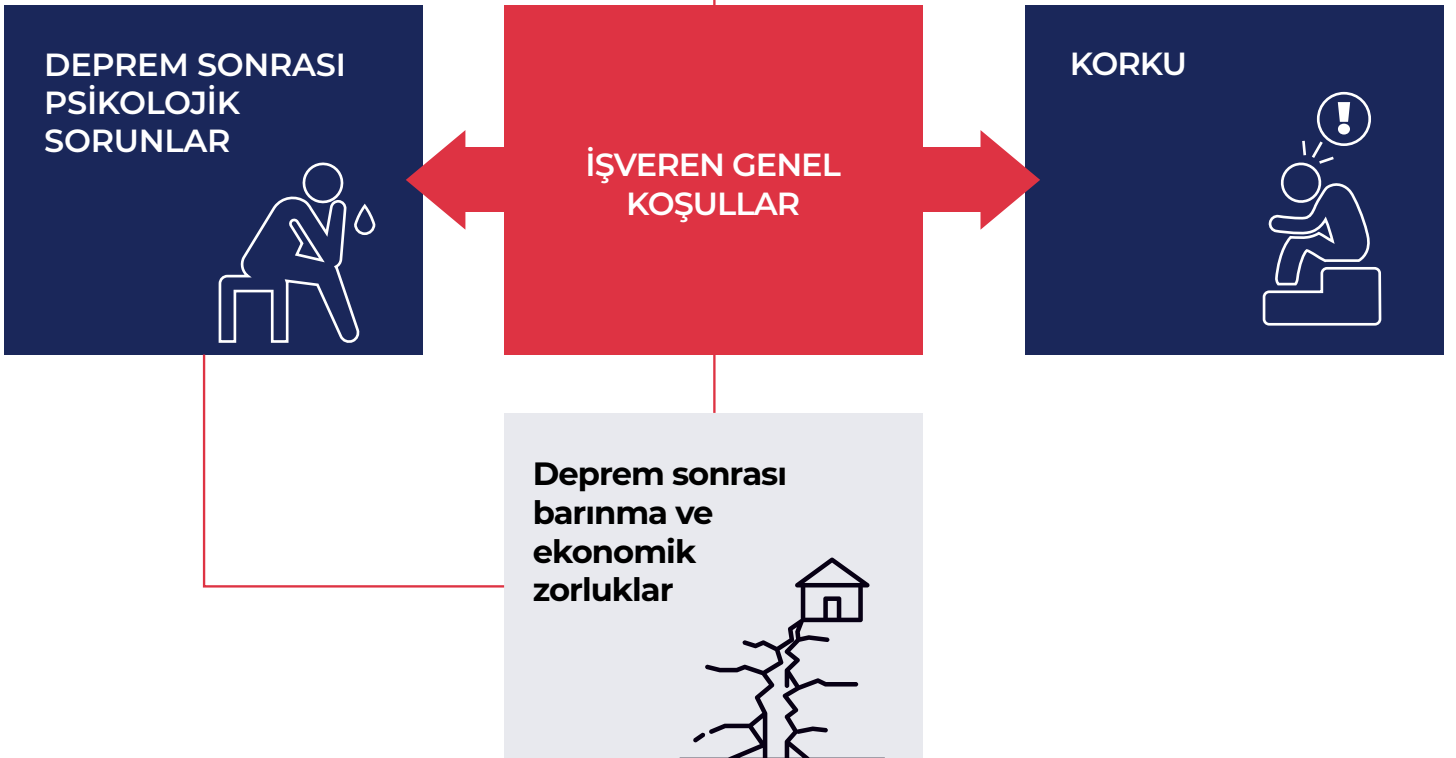
Yaşanan deprem Türkiye'nin en büyük afetlerinden biriydi. Yukarıda detaylıca betimlenen daha maddi zorlukların yanı sıra, işçilerin ve ailelerinin psikolojileri de çok temel bir biçimde etkilendi. 130 işçiyle görüşülen bu araştırmada, psikolojik travma farklı şekillerde ifade edildi. Maddi zorluklar kadar detaylandırılmadı zira bu konuda araştırma etiğini gözeterek, soru tasarımına psikolojik travmanın içini açmalarını isteyecek sorular koymadık. Görüşmecilerin durumu aktarırken tekrar etkilenebileceklerini ve onları bu etkilerden korumanın bilgi edinmekten daha önemli olduğunu düşündük. İşçilerin deprem sonrası iş hayatlarını ve küresel markaların bu konuda olası etkilerini araştırdığımız bu görüşmelerde böyle bir psikolojik rahatsızlık riskini almadık. Buna rağmen deprem sonrasına dair genel niteliksel sorularda yaşanan psikolojik etkilerin detayları sızdı. Örneğin

“Cesetler bağırsağın ağlayan insanlar gözümün önünden gitmiyor”

deprem sonrasında zorlandığını anlatan bir işçinin ifadesi. Fabrikaların hızla geri çağırdığı ve izin alanların çoğuna maaşını vermediği işçiler, aynı zamanda ailelerinden, tanıdıklarından, dostlarından kayıplar yaşayan işçiler. İş koşulları ile psikolojik zorlukların birbirini nasıl kestiğini aşağıdaki kod kesişim haritasında görmek mümkün.

PSİKOLOJİK ZORLUK VE İŞVERENİN SAĞLADIĞI KOŞULLARIN İLİŞKİSİ

Fotoğraf: Rena Effendi for The Wall Street Journal

Korku tüm niteliksel cevaplarda **'zorluk'** kelimesiyle birlikte en sık rastlanan kelimelerden. Kaybettikleri için yasın ve öfkenin yanı sıra hayatta kalan aile üyeleri, çocukları ve kendileri için de deprem sonrası gerçek bir korku yaratmış. Korku belirtenler haritada görüldüğü üzere psikolojik zorluk da ifade etmişler, deprem sonrası zorlukları da ifade etmişler. Bu psikolojik ve maddi zorluklar işverenin haritanın üst ekseninde görülen ve işçiye dayattığı koşullarıyla tam bir kesişme içerisinde. Elbette bu koşulların bir kısmı deprem öncesinde de vardı. Ancak bu koşullardan en göze çarpanı 'deprem sonrası hızla işe çağrılmak'tır. Zira bu tekstil sektörünün küresel tedarik zincirindeki diğer paydaşlarla müzakere edebileceği bir koşul olabilirdi. Hızla çağrılan bu işçilerin aslında psikolojik olarak ihtiyaçları en hafifinden şu alıntıyla karşılanabilir:

"Kafamı toparlamaya ihtiyacım vardı."

Ancak 130 işçinin 37'si artçı depremlerde çalıştıkları fabrikadan dışarı bile çıkamamıştır. Mevcut korkuları için yas süreçlerine, ya da iyileşme süreçlerine girmenin imkanını bulamadıkları gibi, artçı depremlerle yeni korkular edinmişlerdir.

*"Şehri terk ettik, evsiz kaldım.
Çok korktum, hala korkuyorum,
aşamadım, düzelmedim."*

Aşağıda deprem sonrası iş koşullarını betimleyeceğimiz işçilerin psikolojik hallerinin böyle olduğunu, korku duygusunun gerçek ve yaygın olduğunu akılda tutmak önemlidir. Ayrıca bazı işçiler arama kurtarma çalışmalarına yardım etmiştir, bazıları kendi akrabaları ile ilgilenmek durumunda kalmıştır. İşe çağrılma, maddi ve psikolojik süreçleri göz ardı ettiği gibi, sosyal süreçleri de göz ardı etmektedir.

Deprem Sürecinde İşverenlerin Tutumu

06

Bu bölümde depremin hemen sonrasındaki günlerde iş yerindeki koşulları ve işverenlerin tutumunu ele alacağız. İş yerindeki hasarlar, artçı depremler, işe geri çağırma ve çalıştırma koşulları, barınma krizi ve şehir değişikliği nedeniyle işe gelemeyen işçilerin işten çıkartılması ve tazminatlarını alamamaları gibi depremin hemen sonrasını ilgilendiren konularda nicel ve nitel sonuçları paylaşacağız.

1. İşyerleri ve hasar

Bu başlığı değerlendirirken fiziksel güvenlikle başlamak yerinde olacaktır. 130 işçinin sadece 54'ü (% 41'i) işyerinin hasar olmadığını söyleyebilmektedir. 45 kişi ağır ve orta hasar gözlemlemiştir (% 34). İşçilerin dörtte biri ise hafif hasar bildirmektedir. Bu yüksek hasarlılık oranında net bir şekilde yetkili kuruluşlar tarafından denetleme yapıldığını bildiren işçi yarıdan azdır (%45). Daha da önemlisi aşağıda listelediğimiz niteliksel gözlemlerdir. İşçilerin ağır ya da orta hasarların hafif ya da hasarsız olarak gösterildiğine dair gözlemleri vardır. Bu gösterimlerin bir kısmı denetlemeden de geçmiştir. Burada deprem sonrası hasara rağmen hızla işe başlamak adına güvenlik açığı yaratıldığını görüyoruz.

TABLO 7: Hasarlara dair gözlemler

“Ağır hasar gördü, tadilat yapıldı ve hafif hasarlı gösterdiler.”

“Hasarlı olmasına rağmen hasarsız rapor verildi.”

“Zarar gördü. Güçlendirme yapıldı. Denetimde hasarsız olarak geçirdiler.”

“Zarar gördü ama denetleme olmadı.”

“Ağır hasar gördü ama hafife çevirdiler. Denetim oldu, tadilat da yapıldı.”

“İşyeri ağır hasarlıydı. Sonrasında hafif hasara çevirdiler. İçerideki makineler yıkıldı.”

2. İşe Çağırma, İşten Çıkarma

Tedarik zinciri yönetimi deprem sonrası çalışma koşullarını ve işe başlama sürelerini, yaşanan maddi ve psikolojik zorluklara göre adapte etmemiştir. Bunun en net göstergelerinden biri işe çağırma süreleri ve çalışma saatleridir. İşçiler şehir değiştirmek zorunda kalmış, köye gitmek zorunda kalmış, uzaktaki çadır ve konteyner kentlerde konaklamak zorunda kalmıştır. Ancak tekstil talebinde bunu karşılayacak bir esneme olmamıştır. İşe başlama süreleri şaşırtıcı derecede kısadır. Tabloda görülebildiği üzere işçilerin çoğunluğu 1 ay ve 1 aydan kısa sürelerde işe geri dönmüştür. İşçilerin yüzde 39'u iki hafta ve iki haftadan kısa sürede işe dönmüştür.

İşe depremden kaç gün sonra başladınız?

TABLO 7. İşe başlama süreleri

Suriyeli mülteci işçiler hiç izin almamış ve hızla işe dönmüştür. Bu işçilerin yarısı sigortalı çalışmamaktadır. Göçmen işçilerin tekstil sektöründeki güvencesiz hallerinin bir kanıtı da göçmen işçilerin depremin tekstil işçilerine etkisi araştırmasının içindeki en dezavantajlı konumları dile getirmeleridir.

Örneğin bir göçmen işçi deprem sonrası çocuklarıyla birlikte işe dönmüştür.

“2 çocuğum da benle çalıştığı için onlara bağıran ustalara sesimi çıkarmıyorum.”

Çalışma koşullarının en genel özeti ise yine bir göçmen işçinin ifadesiyle şöyle özetlenebilir:

“Suriyeliyiz diye herkes bizi farklı görüyor. Çalıştığımız her yerde hakkımız kalıyor.”

Depremden sonra hızla dönen ve döndüklerinde çalışma sürelerini artmış bulan işçilerin döndükleri koşulları sadece rakamlarla değil niteliksel olarak, geniş bağlamlarıyla değerlendirmek hak ihlallerini anlamak için önemlidir. Çalışma koşullarının bir kısmı psikolojik zorlukken, bir diğer kısmı da maddi olarak hayatta kalma çabasıdır zira deprem yardımları ile çalışmak arasında bir ilişki kurulmuştur.

“Aklım ailemde kalıyor çünkü artçı depremler devam ediyor.”

- Göçmen Tekstil İşçisi

“Amirlerim çağırıyor, eğer gelmezsem deprem yardım parasını yatırmayacaklarını söylediler.

Bu aktarılan deneyim, haberlerde okunan ve firmaların raporlarında açıklanan deprem yardımlarının diğer yüzünü göstermektedir. Yardımlar sanayinin afet sonrası ihtiyaçları için bir manipülasyon aracı olarak kullanılabilir. Başka bir işçinin ifadesiyle bu yardımlar yukarıda anlatılan zorlu barınma ve geçinme koşullarında çok hayati olduğundan bir mecburiyet yaratmışlardır:

“Deprem sonrasında maddi zorluklar çektim ve can güvenliğimi tehdit altına atma pahasına işe gittim.

Görüldüğü üzere hasarlı iş yerlerinin çoğunluğu denetimden geçmemiş ya da hasarları küçük gösterilmişken, işe gitmek depremin ardından yeni bir güvenlik açığı oluşturmakta ancak izinde tam maaş alamayan işçilere yardımlar da çalışma koşuluyla verilmektedir. Hasarlı evleri ve kayıpları nedeniyle istenildiği kadar hızlı dönemeyen işçilerin bir kısmı ise işten çıkarılmıştır. Bu durumda işe bu kadar kısa dönememenin tek bedeli yardımı alamamak değil, aynı zamanda işini kaybetmek de olabilmektedir. Yardım bir havuç görevi görmekteyse, işten çıkarılma da bir sopa gibi kullanılmıştır.

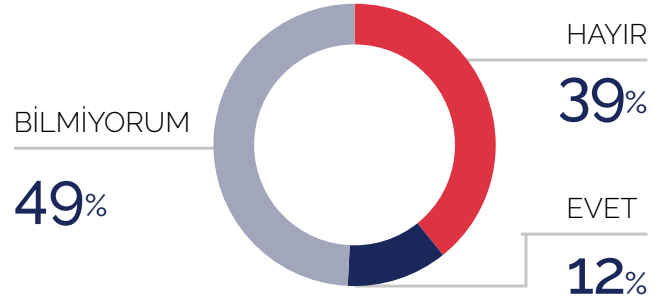
“Fabrika iş akdini feshederiz diye tehdit ettiği için mecburen işe dönmek zorunda kaldım.

Çoğunluğun kayıtlı bir şekilde çalıştığı ancak %89'un toplu sözleşmesinin olmadığı bu çalışma ortamlarında işçilere neden döndüğünüz tarihte döndünüz diye sorulduğunda ezici bir çoğunlukla 'patron o vakit çağırıyor' cevabı gelmektedir. İşten çıkartılmanın bedelinin, işe can güvenliğini ve ruh sağlığını tehlikeye

atarak dönmekte önemli olduğu açıktır. Tam tazminat oranlarını bu araştırmayla bilmek mümkün değildir. Ancak aşağıdaki tablo işçilerin işten çıkartılırlarsa tazminat alıp almayacakları ile ilgili hangi bilgiye sahip olduğunu ölçmek açısından önemlidir. İşçilerin sadece yüzde 12'si kendilerinden emin bir şekilde işten çıkartılan işçilerin tazminat aldığını belirtebilmektedir.

İşten çıkarılan işçiler tazminatlarını aldılar mı?

TABLO 9. Tazminata dair bilinenler

Bir işten çıkarılma öyküsü

Depremden 1 hafta sonra arandık. Yer ayarlayacağız gelip kalır mısınız dendi. Başka şehre giden çok oldu. Ailemizi başta kabul ettiler ama sonrasında ailemiz olmadan gelmemiz istendi. 20'sinde 30 kişi ile işe başladık. Şirkette kalan olmadı doğru düzgün. Kalacak yer yok dendi.

Sayımız azdı, çalışan sayısı. Bir kişi birden fazla iş yapıyordu. Mesai yaptırılıyordu. İş alanım uzman şef olmasına rağmen sürekli değiştirildi. Kendi bölümüme gitmem kabul edilmedi. Tehdite maruz kaldım müdürler tarafından. **Tartışmamız üzerine istifa etmemi istediler. Etmedim, 1 hafta sonra da çıkışım verildi.**

Bir başka işten çıkarılma örüntüsü de deprem sonrasında yukarıda detaylı anlatılan barınma zorlukları ve artçı deprem korkusu nedeniyle şehir değiştiren işçilerin yaşadıklarıdır:

“Depremden dolayı çıkıyorum dedim. Şehir değişikliği yaptığımı haklarımı istediğimi söyledim. Deprem gerekçe değil hak tazminat ödemeyeceğiz dediler.”

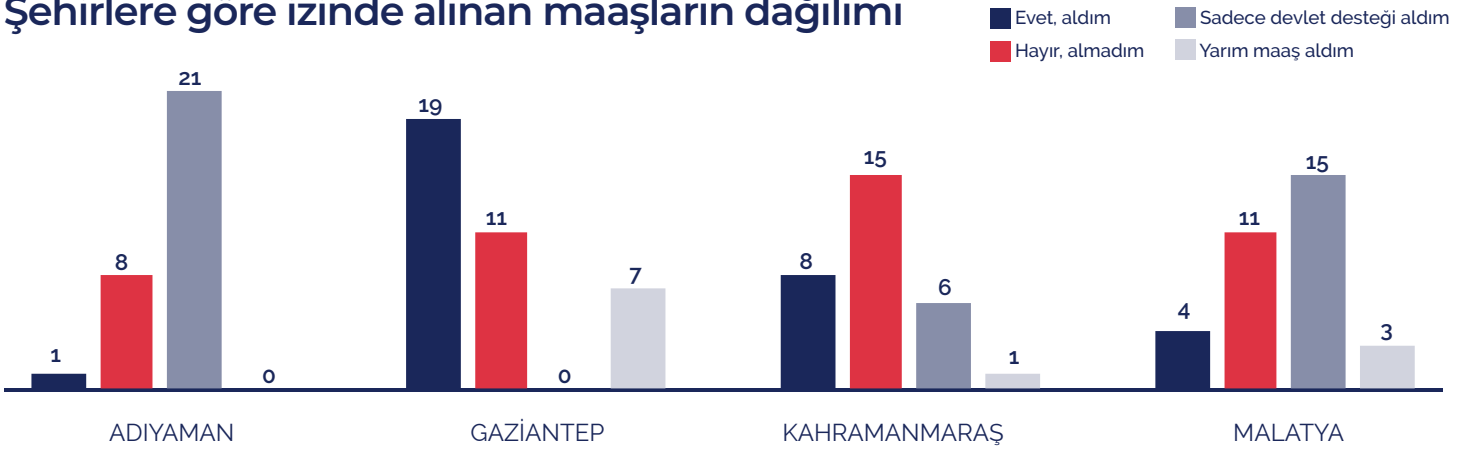
Bu kadar büyük bir felaket ve arkasından gelen konut kriziyle şehirde barınamayan işçilerin tazminatlarının verilmemesi, işyerlerinin bir parçası olduğu küresel markaları ve onların tüketicilerini ilgilendirmelidir. İşten çıkarılmalar, işten çıkarma yasağının kalkmasının ardından gerçekleşmiş, bu süre zarfında işe gidemeyen işçiler 3 ay günlük 133 TL olan devlet desteği almıştır.

Bazı işten çıkarılma vakaları mahkemede tazminat talebiyle devam etmektedir.

Barolar Birliği'nin hazırladığı Depremzedeler İçin Hukuk Rehberi'nin işçilerle ilgili bölümlerinde görüleceği üzere işçilerin yıllık izin sırasında maaş almaktan, kıdem tazminatına kadar birçok hakları bulunmaktadır.¹⁶ Ayrıca deprem nedeniyle çalışamayacak durumda olan işçilerin işe gelememe süreleri bir haftadan fazla ise iş akdi feshedilebilir, ancak kıdem tazminatı hakkı hala geçerli olabilir.¹⁷ Dolayısıyla deprem sonrası işe çağırma ve işten çıkarma koşulları, hem emek koşullarına dair toplumsal vicdani zedeleyen hem de yasaları ihlal eden bir durumdadır.

Bir yasa ihlali de izinler ve maaşla ilgilidir. Yarım maaş deprem gibi koşullarda alınmak zorunda kalınan izin için minimum eşik olduğu halde hiç maaş almayan işçiler vardır. Şehirlere göre dağılım ise aşağıdaki tabloda görülebilir.

Şehirlere göre izinde alınan maaşların dağılımı

Tabloda görüldüğü üzere deprem bölgesindeki şehirlerde tam maaş alabilen işçiler arasında farklılıklar vardır. Adıyaman ve Malatya'da izin sırasında maaş alabilen işçiler çok daha azken, Gaziantep'te maaş alanlar çoğunluktadır. Kahramanmaraş'ta ise hiç maaş almayanlar çoğunluktadır. Gaziantep'te fabrikalardaki hasarın az olması, işçilerin daha hızlı işe döndürülmesine ve dolayısıyla maaş almalarına sebep olmuştur. Diğer illerde ise **günlük 133 TL olan devlet desteğinin** depremin yarattığı maddi manevi hasar nedeniyle işe gidemeyen işçilere verildiğini görüyoruz. **Bunun yetmediğini yukarıda anlattığımız maddi koşullardan biliyoruz.**

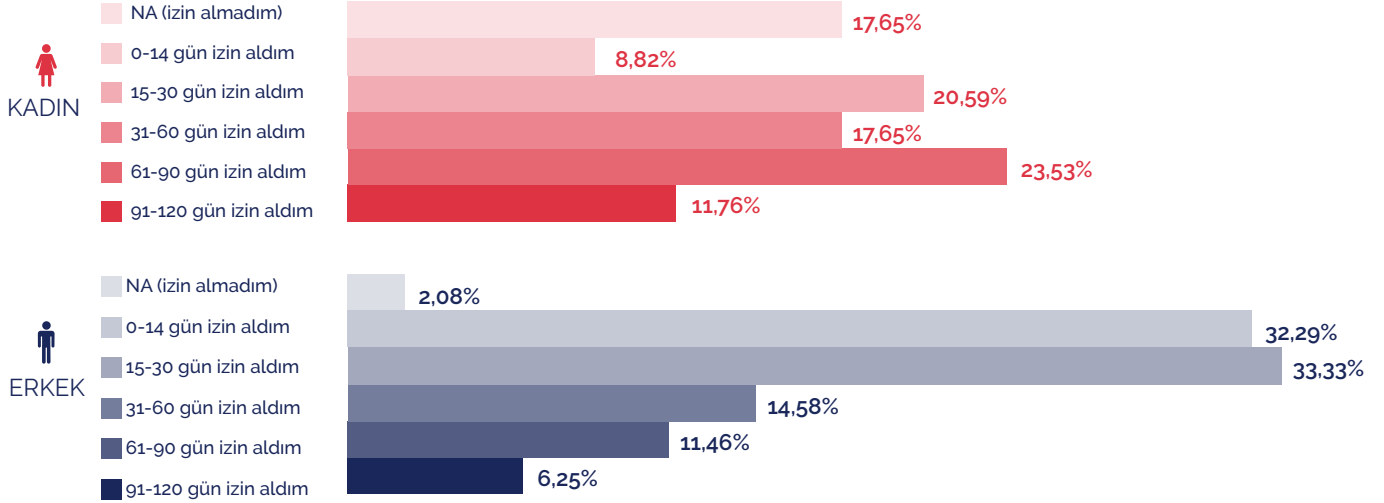
¹⁶ <https://d.barobirligi.org.tr/2023/DepremzedelericinHukukRehberi/34/>

¹⁷ <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/15.4857-20030522.pdf>

<https://alitumbas.av.tr/depremde-evi-yikilan-kisi-bu-sebeple-isten-ayrilip-tazminata-hak-kazanabilir-mi/>

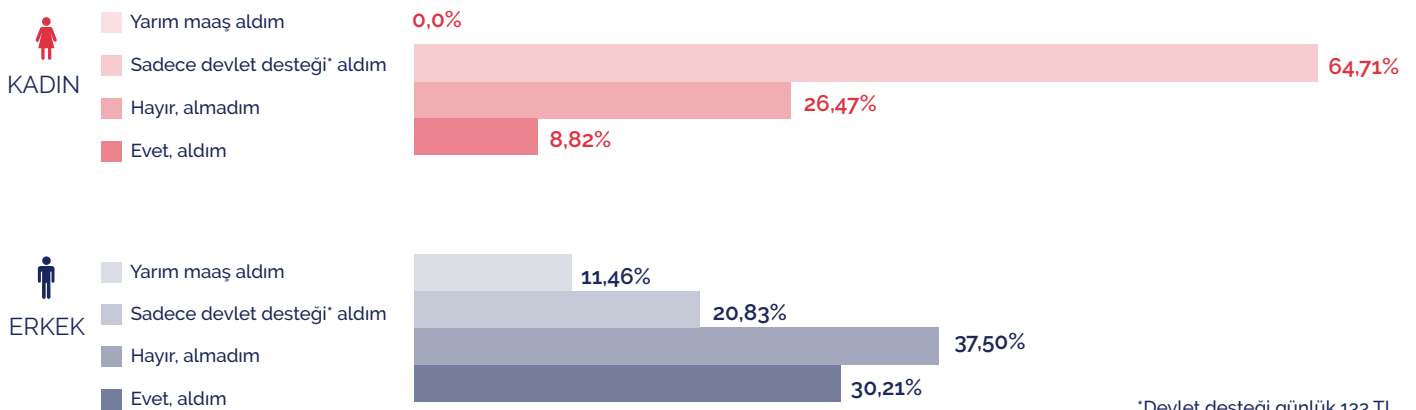
Toplumsal cinsiyet açısından alınan izin günlerini incelediğimizde erkeklerin daha hızlı fabrikalara döndüğünü görebiliyoruz. Kadınların sadece %32'si ilk 30 gün içinde dönerken, erkeklerin yüzde 65'i ilk 30 gün içinde işe dönmüştür.

Toplumsal cinsiyete göre alınan izin günleri

İzin günlerinde maaş almak söz konusu olunca da toplumsal cinsiyet açısından bir eşitsizlik söz konusudur. Kadınların çoğunluğu sadece devlet desteğini almışken ve sadece %8,82'si maaş almışken, erkeklerin %30'u maaş almış ve sadece beşte biri devlet desteği almıştır.

Toplumsal cinsiyete göre izin günlerinde maaş dağılımı

*Devlet desteği günlük 133 TL

3. İşyerinden Yardım Almamak

İşe çağrılan, işten atılma riskiyle ve geçinememe korkusuyla kendini maddi manevi toparlamadan gelen işçi, hasarlı evini ya da hasarlı şehirdeki hayatını toparlamaya çalışırken deprem sonrası ekranlarda ve sosyal medya gördüğümüz büyük yardım dalgalarının arasında kendi işverenini görmemiş ya da işverenin yardımı çoğunlukla işçisine gitmemiştir. Bir görüşmecinin izleniminden aktarıldığı üzere:

“Afad ve Kızılay’a bu kadar yardım yapan patronun kendilerine hiçbir ek ödeme yapmamış olması işçinin gururunu kırmıştı.”

130 işçinin 28’i doğrudan işyerinden hiçbir yardım almamayı konu etmiştir. Hatta “bırakın yardım etmeyi olan yardımı bile kestiler.” Bir işçinin gözleminde “Fabrika’nın erken gidenlere ücret yatırdığını duydum gitmeyenlere de bir yardım yapılmadı.” Demek ki bazı vakalarda yardım işe gitmenin yukarıda bahsedilen havucu olarak kurgulanmıştır.

Burada önceliğin tekstil sektörünün hep ihtiyaç duyduğu, çokça eleştirilen hızlı, bir sezonda birkaç kez değişen vitrinleri dolduracak üretimde tutulduğu ve deprem afetinde işçiyi maddi manevi koruyacak adımların atılmadığı bir kez daha görülmektedir. **‘Yardım’ gibi bir mekanizma bile yeri geldiğinde üretim hızını tutturmanın bir aracı olarak kullanılmaktadır.** Kullanılırken bazen söz konusu yardım işverenin yardımı bile olmayabilir:

“Deprem bölgesine verilen yardımlar [Devletten ve STK’lardan gelen yardımlar kastediliyor] verilmedi. Verdiklerini de kendisi verdi gibi gösterdiler.”

Bir sonraki bölümde listelenecek politika önerilerinde tedarik zincirlerinin afetlerde insani yardım dağıtımına dair de kurallar geliştirmesi bu sebeple sıralanacaktır

“Bırakın yardım etmeyi olan yardımı bile kestiler.”

“

Fotoğraf: AA

İşçilerin Deprem Sonrası Çalışma Koşulları

07

Bu bölümde işe dönmüş işçilerin karşı karşıya olduğu koşulları, hem maddi hem de manevi olarak çalışma hayatının onlara sundukları ve sunamadıklarını ele alacağız. Son olarak da depremin ardından aylar geçmişken genel yaşantılarını nasıl tanımladıklarını paylaşacağız. Deprem öncesinde sektördeki genel durumu, depremin hemen sonrasındaki durumu ve mevcut durumlarını paylaşarak tekstil sektöründeki işçilerin depremden nasıl etkilendiğini bütüncül bir şekilde sunmaya çalışıyoruz. Zira işçi esenliği, hem yasal hakları, hem genel çalışma koşulları hem de genel yaşam koşullarıyla bir bütün oluşturmaktadır.

Döndüklerinde işçileri hafif, orta, ve ağır hasarlı fabrikalar, artan çalışma saatleri ve işten çıkarılma korkusunun beklediğini niteliksel ve niceliksel veriden rahatlıkla görebiliyoruz. Bazı durumlarda standart çalışma ortamı koşullarının kalmadığı da görülmektedir:

‘Kalacak yerimiz yoktu, günlerce fabrikada hijyenik olmayan koşullarda yaşadım. Yemeği bile ben yapıyordum.’

İşçilerden iş tanımlarına girmeyen görevler istenmiştir. Bunların çoğu da depremle ilgilidir. Yemek yapmak, fabrikada yaşamak dışında ağır iş kapsamına girecek iş makineleriyle uğraşmak bunların arasında sayılabilir.

‘Ayrıca depremde işyerindeki makinelerin çoğu yıkıldı. İşçileri makineleri kaldırmaya çağırdılar. Bazı işçiler bu yüzden işten ayrıldı.’

Rutin işleriyle ilgili olarak iki ayrı sonuç vardır. Bazı fabrikalarda ağır hasardan dolayı iş yükü azalmıştır. Makineleri kırılmış ya da fabrikanın bazı bölümleri işlemez hale gelmiştir. Ancak çoğu fabrika hasara rağmen teslim tarihlerini de çok değiştirmeden işlerine devam ettiği için¹⁸ iş yükü kalan işçiler için artmıştır. Bunun somut bir sonucu fazla mesainin artması olmuştur. Zaten depremde çok sarsılan hayatlarını daha da sarsarak, aileleriyle güvende hissetmek için kullanabilecekleri zamanı iş yerinde kullanmak durumunda kalmışlardır. Mesai yapmamanın bedeli ise işten çıkarılma olarak tanımlanmaktadır.

“Fazla mesai yapmadığım zamanlar beni ve arkadaşlarımı işten atmakla tehdit ediyorlar.”

Durum o kadar büyük bir krize dönüşmüştür ki yasal izin haklarını bile kullanmanın bedeli bazı işçilerin sırtına yükselmiştir. Bu örnekte işçi pazar günü işe gelmemek için para ödemek zorunda kalmaktadır:

“Pazar günleri çalışmak istemiyorum. Pazar günü için bile izin almak zorunda kalıyorum, izin almam için de benim yerime çalışacak birini bulmam gerektiğini söylüyorlar. Başka bir işçi arkadaşımın benim yerime çalışması

*için benden istediği yevmiye 900 lira, benim yevmiyem 500 lira, yani **bir gün çalışmamak için 400 lira fazladan para ödüyorum.”***

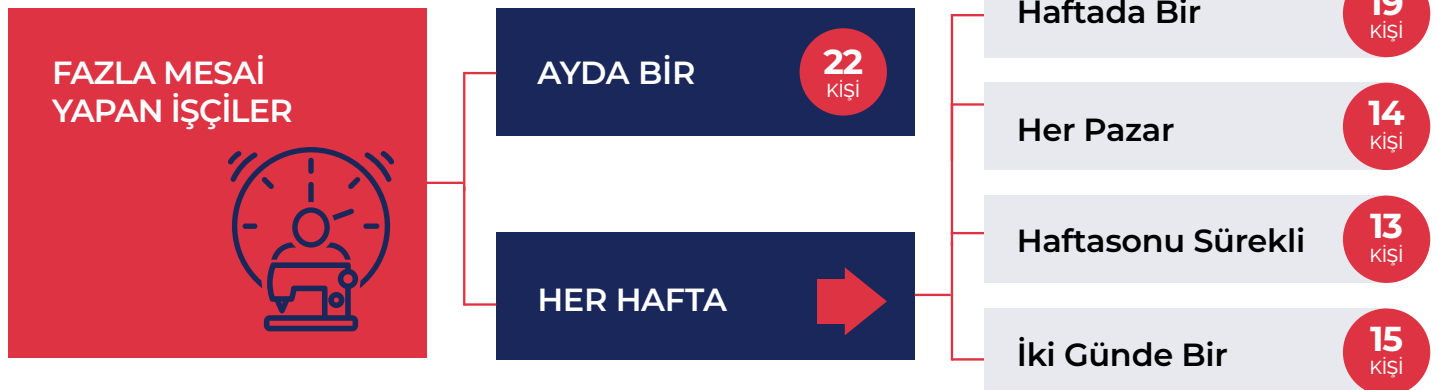
Fazla mesaiye kalındığında özellikle de bazı iş yerlerinin üç vardiyalı – günü üçe bölerek, gece dahil 8 saatlik dönemlerde – çalıştığı düşünüldüğünde çalışma saatlerinin özel hayatla ilişkisi ve ulaşım ayrıca işçilerin çözmesi gereken sorunlara dönüşmektedir. Bir görüşmecimizin anket izlenim raporundan alıntılırsak:

“Servis yok. Mesaiye kalmak istemiyor ama kalacaksın diyorlar.”

Öyle ki bazı işçiler görüşmelerde fazla mesai olarak değil 'zorunlu mesai' olarak konuyu dile getirmektedirler. Zorla fazla mesaiye giden işçilerin bir kısmı da mevcut maaşlarıyla geçinemediklerinden, işten atılma korkusuyla değilse de, geçinememe korkusuyla fazla mesaiye kalmaktadırlar. Toplamda fazla mesaiye kalmadığını belirten işçi sayısı 130 işçi içerisinde 31 kişidir (%23.5). Fazla mesai tanımı güncel olarak en net şekilde şu alıntıyla anlatılabilir:

“İş yetişmezse her gün.”

Aşağıdaki görselde fazla mesai yapan işçilerin mesai sıklıkları sunulmaktadır.

İş yükü ve fazla mesai dışında işçilerin güncel koşullarının bir başlığı da iş yerinde maruz kaldıkları **mobbing'dir**. Temiz Giysi Kampanyası'nın kayıtdışı işçileri konu alan '**Tekstilin Geride Bıraktıkları**' başlıklı araştırmasında¹⁹ İstanbul'da küçük atölyelerde işverenlerin 'azarlama ve bağırma' gibi araçları genç yaştan, hatta çocuk olarak işe başlattıkları işçilerde kullandıklarını görmüştük.

Deprem bölgesinde araştırmanın konusu olan işyerleri bu atölyelere kıyasla daha büyük, fabrika ölçeğinde olsalar da ve işçilerin çoğu kayıtlı olsa da, işçilerin aktardığı deneyimlerden mobbing'in bu ölçekte de bir konu olduğunu tespit ediyoruz. '**Azarlıyorlar**'; '**Hakaret ediyorlar**' ve '**Saygı yok**' gibi ifadelerde somutlaşan bu deneyimler, bazen de doğrudan 'mobbing' olarak tanımlanıyor. Mobbing'e dair doğrudan bir soru sorulmamasına rağmen, araştırmada yüzde 10 oranında mobbing deneyimi aktarılmıştır.

"Fabrikada çok fazla mobbing'e maruz kalıyoruz, kimi ses çıkarıyor kimi mecbur susuyor işinden olma korkusu ile."

Girişte bahsedilen uluslararası anlaşmalara ve markaların etik davranış kurallarını açıklamalarına rağmen, geçtiğimiz yıllar ve deprem çalışma koşullarını kötüleştirmiştir. "Bundan 10 sene önce çalışma şartları iyiydi ama şimdi iyi değil. Bir yardım alamadık. Depremden önce de hakkımızı alamıyorduk şimdi hiç alamıyoruz." Bu zor koşullarda çalışan işçiler yine de geçinememektedir. Fazla mesaiye kalmak, hayattan beklentilerini azaltmak, her türlü tasarruf yetmemektedir. Normal bir hayat yaşadıklarını, geçinebildiklerini ifade eden işçiler 130 işçi içinde 12 kişidir (%9). Sektörün deprem sonrası sunduğu maddi koşullar araştırmaya katılan işçilerin yüzde 91'inin geçinemediğini, sıkıntılı hayatlar yaşadığını, temel ihtiyaçlarını karşılamakta zorlandığını ve buna rağmen toplu sözleşme gibi araçlardan yoksun olduğunu ortaya koymaktadır.

Fotoğraf: sendika.org

19 https://www.temizgiysi.org/wp-content/uploads/2017/03/Tekstilin_Geride_Biraktiklari_TR_DIJITAL.pdf

Hayatım mı var ki?

Yaşam şartlarını anlatmaları rica edildiğinde doğrudan 'zor' şartlarda, 'zorlanarak', 'adına yaşam demek zorlandıkları' bir hayatı ifade eden işçiler örneklemimizin üçte birini oluşturuyor. Çalıştıkları halde, Suriyeli mülteciler dışında kayıtlı işçi oldukları halde, maaşları geçinmelerine yetmiyor. Sadece bekar oldukları için geçinebildiklerini ifade edenler var, geçinemedikleri için evlenemediklerini ifade edenler de var. Bazı gençler, evlerinden ayrılıp kendi ailelerini kurmaya paraları olmadıklarını ifade ediyor. Emekliler, hala çalışmak zorunda hissediyorlar, buna rağmen "değil tatile, pikniğe" bile gidemiyorlar. Yaşam koşullarınızı anlatır mısınız sorusuna en sık gelen cevabın 'hayatım mı var ki?' olması şaşırtıcı değil. Bir annenin deneyimi şöyle:

"İki çocuk annesiyim. Evim kira, asgari ücret alıyorum. Vardiyalı çalışıyorum. Hayatım iş ve ev arasında geçiyor. Dinlenmeye dahi fırsat bulamıyorum."

Fazla mesai ile ağır iş yükü birleşince, 'hayat' kalmıyor. Kıdemli ve vasıflı işçiler de bu duruma bir istisna oluşturuyor.

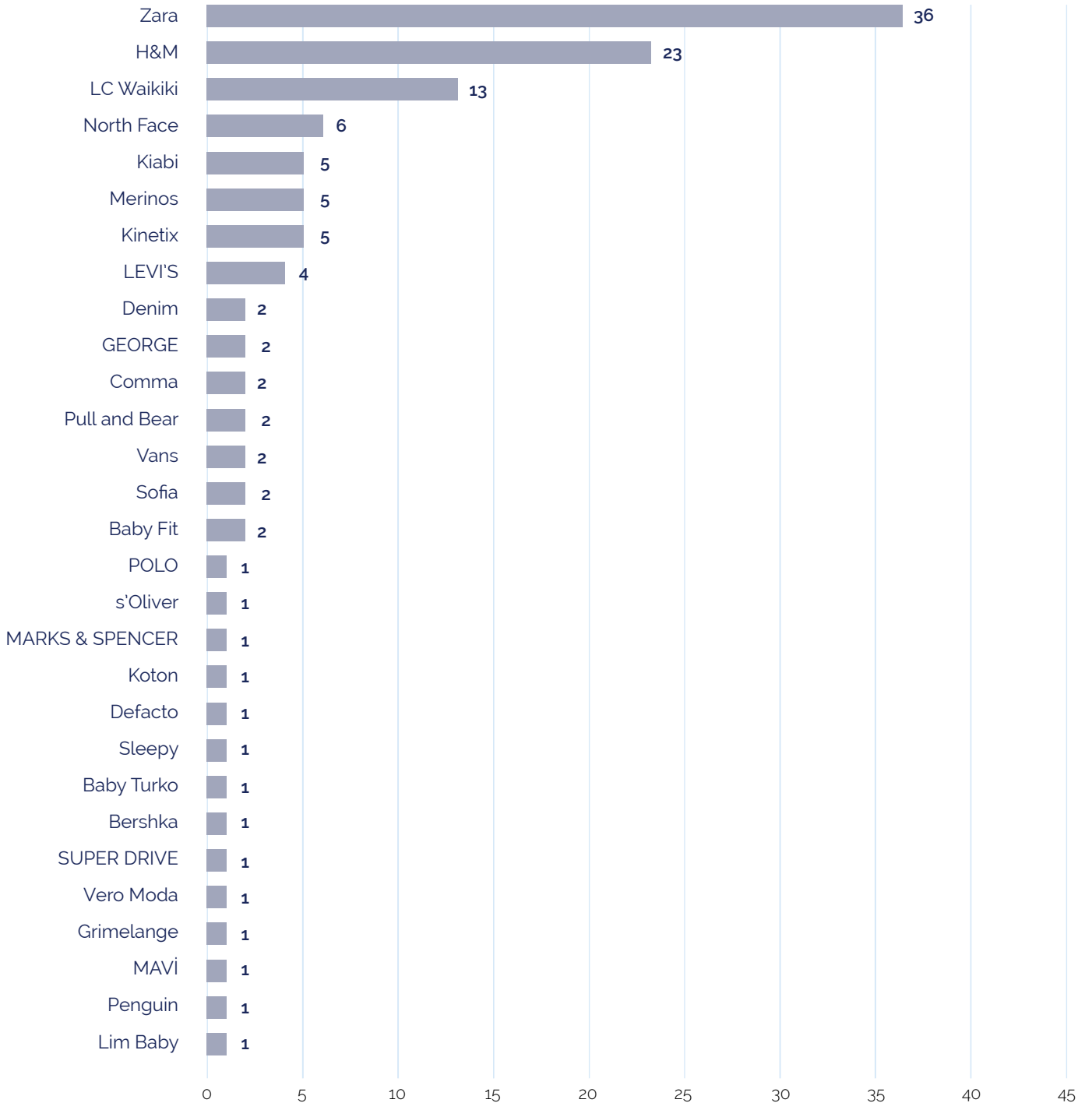
"Fabrika işçisiyim. Kalifiye elaman olduğum için asgari ücretten bir miktar fazla ücret alıyorum. Aldığım ücret yoksulluk sınırının yarısından daha az."

Bu örnek, deprem bölgesindeki işçilerin yaşam koşullarının sadece ülkenin ekonomik kriziyle açıklanamayacağını ortaya koyuyor. Farklı iş kategorilerine farklı maaş atamaları ile durum başka olabilirdi. Deprem sonrasında da değişmeyen bir şekilde tekstil sektörü, vasıflı işçileri bile vasıfsız işe bile yetmeyecek ücretlerle çalıştırarak, ucuz istihdam politikasıyla kalkınmaya çalışıyor.

Markalar ve Politika Önerileri

08

İşçilerin bahsettiği markalar

Politika Önerileri

1 Fiziksel güvenlik

Afet sonrası güvenli iş yeri hakkı, tekstil işçilerinin en temel haklarından görülmelidir. İş yerinin fiziksel güvenliği, ayrıca hijyen gibi koşulları denetlenmelidir. Denetimlerin etkin olması için işyerlerinin ağır hasarları hafif gibi göstermemesi gerekir.

2 Afet gerçeği

Barınamadıkları, afet bölgesinde yaşayamadıkları için işe gelemeyen işçilere dair tekstil sektörünün kendi etik davranış kodunu oluşturması gerekir. Deprem Türkiye'nin gerçeğidir. Ancak başka afetler de (sel, fırtına gibi) diğer tekstil üretiminin yoğun olduğu bölgelerin gerçeğidir. İşe gelememe sebepleri ile işten çıkış arasındaki ilişkiye dair tekstil sektörü paydaşları, STK'lar ve işçi temsilcileriyle birlikte çözüm üretmelidir.

3 İşten çıkarılma

İşten çıkarılma koşulları ve tazminatlara dair denetleme, şeffaflık ihtiyacı ortadadır. Her ne kadar devlet deprem bölgesinde işten çıkarılmaya dair yönetmelikler çıkardıysa da, işçilerin deneyimlerinden tazminatsız ve haksız iş sözleşmesi fesihleri belgelenmektedir.

4 Mobbing

Mobbing'in tekstil atölye ve fabrikalarında ne olduğuna dair farkındalık çalışmaları hem işverenler hem de işçiler için markalar ve devlet tarafından yaygınlaştırılmalıdır. Çocuk işçi, kayıtdışı işçi gibi, mobbing'e uğrayan işçi tanımı da mümkün olduğu kadar netleştirilmelidir. Bu süreç işçi temsilcilerinin ve savunuculuk yapan STK'ların katılımıyla yürütülmelidir.

5 Küresel Ücret Güvence Hesabı

Bu tespitleri somut bir öneriye çevirmek için, sektörde savunuculuk yapan küresel STK ve sendikaların biraraya gelip oluşturdukları bir fikir olan Küresel Ücret Güvence Hesabı'ndan faydalanabilir.¹⁹ Sektörün içinde olduğu yapısal kriz ve afet/acil durumlardaki krizlere gerçek bir çözüm üretmek; işçilerin, üreticilerin ve markaların karşılıklı refahını sağlamak için markaların, perakendecilerin ve üreticilerin aşağıdaki konularda ortak sorumluluğa sahip olduğunu kabul etmeleri gerekir.

- İşçilerin düzenli ücret almalarını sağlamak
- İşçilere istihdamlarının sonunda tazminat ödemek
- Örgütlenme ve toplu pazarlık özgürlüğü de dahil olmak üzere temel işçi haklarını korumak

Bu rapor bu üç konuda da zorlukların yaşandığını ortaya koydu. Ancak en başta markalar olmak üzere tüm paydaşların dahil olduğu bir süreçle, bu temel yükümlülüklerin yerine getirilmesi gerekmektedir. Küresel Ücret Güvence Hesabı'nın markalar, işverenler, sendikalar, STK'lardan temsilcilerin yer aldığı bir yönetim yapısı olacaktır. Markalar ve işverenler, Ulusal Ücret Güvence Hesapları oluşturulmuş ülkelerde üretim yapmakla yükümlü olacaklardır. Sendikalar ve STK'lar, pandemi, afet ve başka krizler sırasında ücret sürekliliğini sağlamak ve temel işçi haklarını korumak için işçileri talep süreci hakkında bilgilendirecektir.-

Şubat 2023 depremi, işçilerin esenliğinin mevcut küresel anlaşmalar ve uzlaşmalarla korunmadığının açık bir kanıtı olmuştur. Başka anlaşmalara ve kriz zamanlarında ulaşılabilecek çözümlere ihtiyaç olduğu ortadadır. Küresel Ücret Güvence Hesabı böyle bir seçenek olarak durmaktadır. İşçilerin işten atılmadıklarında bile yaşadıkları maddi zorluklar ortadayken, tazminatsız kalmalarının, düzensiz ücret almalarının getireceği zorluklar bu sektörün sorunlarının tek bir paydaş üzerinden çözüldüğünü göstermektedir. Halbuki deprem gibi anlar herkesin elini taşın altına sokmasını gerektirir.

İşverenler aşağıdakileri yapmakla yükümlü olacaklardır:

Düzenli ücretleri zamanında ödemek

Fabrika kapanışları veya toplu işten çıkarmalar sırasında tam kıdem tazminatı sağlamak

Uygunluk kontrolleri için Müfettişlik ile işbirliği yapmak

Temiz Giysi Kampanyası

Adil ve sürdürülebilir bir tekstil sektörü için

ADRES: Kemankeş Karamustafa Paşa Mahallesi, Halil Paşa Sokak, Ömer Abed Han, Kat 4 No:3-4 Karaköy, 34425 Beyoğlu/İstanbul, Türkiye

TELEFON: 0212 251 99 79